

بررسی کلمات پرکاربرد زمینه ای برای تدبّر و تفکر در آیات قرآن کریم

علیرضا قاسم زاده^۱، رضا پاشا^۲، مجید پژمان^۳

^۱ کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث

^۲ دانشگاه علمی کاربردی فرهنگ و هنر واحد ۵ مازندران

^۳ کارشناس ریاضی، دانشگاه فرهنگیان قایم شهر

چکیده

هدف این تحقیق بررسی کلمات پرکاربرد زمینه ای برای تدبّر و تفکر در آیات قرآن کریم بود بطوریکه با استفاده از کلمات با ضریب تکرار بالا در بخش آیات قرآنی کتاب دین و زندگی از یک طرف سبب علاقمندی دانش آموزان به قرآن کریم را فراهم آورده و از طرف دیگر سبب تقویت آن ها در فهم معانی آیات قرآن شده و زمینه را برای تدبّر و عمل به آیات فراهم نماید. روش این تحقیق توصیفی - تحلیلی بوده و نتایج حاصل نشان داد که میان آموزش کلمات پرکاربرد و فهم بهتر معانی آیات قرآن رابطه ی معناداری برقرار است و از آنجا که در اجرای این روش خود دانش آموزان مشارکت فعال دارند این امر سبب ایجاد شور و نشاط در کلاس شده و کلاس را از حالت خشکی و بی روحی خارج می سازد علاوه بر این با افزایش علاقه در دانش آموزان امر یادگیری را نیز تسهیل می نماید. در مجموع با استفاده از این روش می توان زمینه و ابزار مناسبی را برای تدبّر و تفکر در آیات قرآن کریم برای دانش آموزان فراهم نمود.

واژه های کلیدی: تدبّر، کلمات پرکاربرد، قرآن کریم، تعلیم و تربیت.

مقدمه:

اهمیت تدبّر و تفکّر در آیات قرآن کریم و فهم معانی والای آن جهت رسیدن به زندگی پاک و انسانی سبب شده که این امر به صورت ویژه ای مورد توجه مسئولین نظام تعلیم و تربیت در کشور ما قرار گیرد؛ چنانکه رسیدن به حیات طیبه یکی از اهداف اصلی تعلیم و تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ذکر گردیده است (سند تحول، ص ۱۹). در سالهای اخیر با توجه به تغییر ساختار کتاب درسی دینی و تلفیق آن با درس قرآن و تغییر نام آن به دین و زندگی، بر فهم و درک معانی آیات و عبارات قرآنی تاکید زیادی شده است. به نظر می رسد هدف غایی از این تغییرات که در چندین نوبت صورت گرفته، این باشد که از یکطرف قرآن وارد برنامه زندگی نوجوانان و جوانان دانش آموز شده و از طرف دیگر زمینه برای دستیابی به معارف قرآن کریم به صورت بی واسطه و مستقیم از خود قرآن کریم برایشان فراهم گردد (محدث، هادی، رشد آموزش قرآن «شماره سوم /۱۳۸۲») لازم به یاد آوری است که با توجه به سیستم ارزشیابی کتاب دین و زندگی که در آن ۴ نمره به قرائت شفاهی و ۳ نمره از ۱۶ نمره ی کتبی به ترجمه ی عبارات و فهم معانی آیات اختصاص یافته، شایسته است توجه بیشتری به این بخش که یک پنجم کل نمره کتبی را شامل می شود، صورت گیرد.

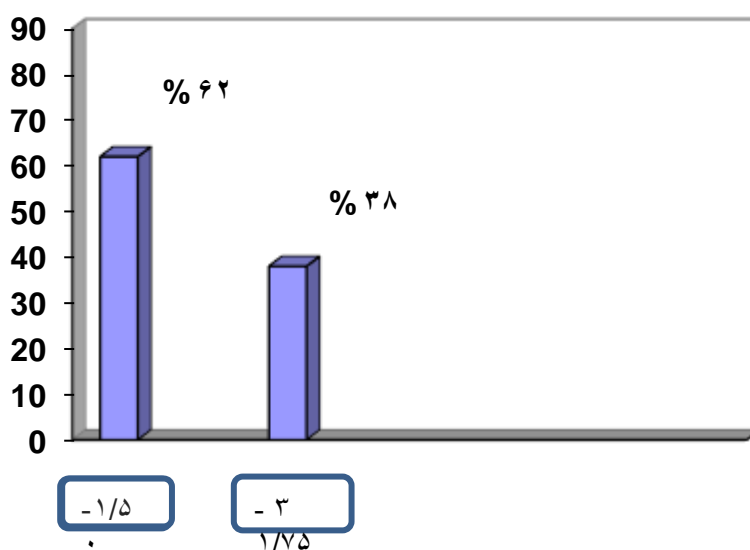
نگارنده با تحقیق و بررسی اوراق امتحانی دانش آموزان در سال های گذشته به این نتیجه رسید که تعداد زیادی از دانش آموزان در قسمت ترجمه عبارات قرآنی و فهم آن توفیق چندانی نداشته و حتی بیش از نصف نمره ی این بخش را از دست دادند. شیوه ی کاری بنده به این صورت بود که اوراق امتحانی سه کلاس از شش کلاس سال اول یک دبیرستان را به صورت تصادفی نمونه گیری نمودم. بعد از بررسی اوراق امتحانی که یک آزمون معلم ساخته ای بود که در آن فقط ۳ نمره از قسمت ترجمه سوال طرح شده بود، نتایج بدست آمده را در دو طبقه بر اساس نمره طبقه بندی نمودم. دانش آموزانی که در قسمت ترجمه و مفاهیم بین ۱/۵ - ۰ نمره کسب کرده اند را در طبقه ی اول و دانش آموزانی که بین ۳ - ۱/۷۵ نمره بدست آوردند را در طبقه ی دوم قرار دادم و با بررسی دقیق فراوانی مربوط به هر طبقه را استخراج کردم.

نتایج بدست آمده بشرح زیر است:

جدول ۱: نتایج به دست آمده

کلاس	طبقه	تعداد	درصد
۱	۱/۵ - ۰	۲۲	۶۶
	۳ - ۱/۷۵	۱۱	۳۴
۲	۱/۵ - ۰	۲۱	۵۴
	۳ - ۱/۷۵	۱۸	۴۶
۳	۱/۵ - ۰	۲۳	۶۵
	۳ - ۱/۷۵	۱۲	۳۵

نتیجه کلی بررسی به شکل نمودار ستونی زیر است:

نمودار ۱: نتیجه کلی بررسی

همانطور که ملاحظه می شود بیش از نصف افرادی که اوراق امتحانی آنها مورد بررسی قرار گرفت، نمره ی قسمت ترجمه را از دست داده اند. با توجه به اینکه ۲۰ درصد نمره امتحانی کتبی اختصاص به بخش ترجمه و فهم معنای آیات و عبارات قرآنی دارد یعنی یک پنجم از کل نمرات کتبی، معلوم می شود باید به صورت ویژه ای این بخش مورد بررسی همکاران محترم قرار گیرد و سعی بنده نیز بر این بود که در کلاس هایی که تدریس می کنم تا حدودی این مشکل را کمرنگ نمایم؛ لذا برای کمتر شدن مشکل مطرح شده، روش آموزش مفاهیم و ترجمه عبارات قرآنی از طریق کلمات حداکثری یا پر کاربرد که یک راه حل کاربردی و کارگشا است را در کتاب دین و زندگی به کار گرفتم. جرقه ی اولیه ی این راه حل با خواندن مقاله ای از استاد سید هادی محدث از مجله رشد آموزش قرآن «شماره سوم/ ۱۳۸۲» با عنوان روش دستیابی مستقیم در ذهن روشن شد، البته در آن مقاله بحث درباره ی عموم افراد جامعه و کل آیات و سوره های قرآن کریم بود و من با الهام از آن مقاله سعی کردم قواعد آن را درباره آیات و عبارات قرآنی کتاب دین و زندگی به کار بگیرم.

با الگوبرداری از این روش می توان کلمات با ضریب تکرار بالا را در آیات و عبارات قرآنی کتاب دین و زندگی شناسایی کرده و بخشی از وقت کلاس را به تفهیم آن پرداخت تا زمینه ی لازم جهت تفکر و تدبیر در آیات و فهم پیام عبارات قرآنی کتاب برای دانش آموزان فراهم گردد. باید در نظر داشت که منظور نهایی از آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم اینست که دانش آموزان در کنار انس همیشگی با قرآن و قرائت آن، با طرق فهم آیات الهی نیز آشنا شوند. (مجموعه گزارش های برتر اقدام پژوهی مازندران، قاسمی و همکاران، ص ۲۶۴) یکی از کلیدهای این آشنایی کلمه هایی است که بیشترین تکرار را در قرآن دارند. از این رهگذر زمینه ی دریافت مفهوم آیات قرآن که شامل معارف اساسی قرآن اند به طور مستقیم برایشان فراهم می شود. البته برای این هدف کتاب های مفید ی هم تألیف شده که شاید جدیدترین آنها کتاب آموزش مفاهیم قرآن نوشته ی مسعود و کیل که دارای مراحل مختلف در آموزش است و نیز کتاب آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم به قلم آقایان سید هادی محدث، حمیدرضا مرندی و ابوالفضل علّامی که انتشارات یاقوت آن را در سه جلد در سال ۸۴ چاپ کرده است، باشد.

به نظر می رسد هدف از تألیف این کتب عبارت باشد از:

- (۱) فهمیدن تدریجی معنای واژه های پر کاربرد قرآن.
- (۲) توانایی ترجمه ی ترکیب های قرآنی به شیوه کلمه به کلمه.
- (۳) کسب مهارت در ترجمه ی آیات ساده ی قرآن.

- (۴) توانایی درک بسیاری از آیات قرآن در سایه استمرار در قرائت و انس با قرآن.
(۵) ایجاد زمینه‌ی مناسب برای عمل به رهنمودهای قرآن در زندگی فردی و اجتماعی و آراسته شدن به اخلاق قرآنی. (آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم، محدث، هرندی و علّامی، ص ۱۱)

برای اینکه دانش آموزان به اهداف مذکور برسند رعایت اصول ذیل لازم و ضروری به نظر می‌رسد:

- (۱) اصل تدریج
- (۲) اصل تکرار و تمرین
- (۳) اصل تداوم و استمرار
- (۴) اصل تثبیت
- (۵) اصل تشویق (آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم، محدث، هرندی و علّامی، ص ۱۲)

باید در نظر داشت که این اصول می‌توانند مکمل همدیگر باشند؛ چنانکه اصل تداوم و استمرار با اصل تدریج چنین هستند؛ زیرا لازمه استمرار یک عمل تدریجی عمل کردن آن است لذا در این راستا باید دانش آموزان را قدم به قدم با مفاهیم قرآنی آشنا کرد و برای ایفای نتیجه‌ی بهتر، باید از مفاهیم ساده تر آغاز و سپس به معانی پیچیده تر پرداخت. علاوه اینکه نباید از اثرات مثبت تشویق در این راه غفلت نمود. برای تثبیت بهتر یادگیری در زمینه‌ی آموزش نیز می‌توان از طریق مباحثه دو یا سه نفری این کار را انجام داد. (آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم، محدث، هرندی و علّامی، ص ۱۴)

در ابتدای اجرای این کار بنده به همکاری دانش آموزان سعی کردیم کلمات حداکثری را در عبارات قرآنی دروس مختلف کتاب با ضریب تکرار ۴ به بالا شناسایی کنیم. از آنجایی که خود دانش آموزان در این امر مشارکت می‌کنند، سبب شور و نشاط بیشتر در کلاس شده و یادگیری و آموزش را راحت تر می‌کند. بعد از شناسایی این کلمات آنها را همراه با ترکیبات مختلف آن آموزش دادیم. مثلاً کلمه "قال" با ترکیبات مختلف آن ماضی، مضارع و امر در صیغه‌های مختلف ۲۱ بار در بخش آیات کتاب تکرار شده است یا کلمه "الذی" چه به صورت مفرد یا مثنی یا جمع ۲۵ مرتبه مورد استفاد قرار گرفته است، یا کلمه "مِن" با ترکیباتی از ضمایر مختلف (منه، منک، منها و ...) ۴۲ مرتبه در آیات و عبارات قرآنی کتاب تکرار شده است. تبیین این کلمات و آموزش مستمر آن توانایی دانش آموزان را در موارد مشابه افزایش داده و به آنها در ترجمه و درک مفاهیم و تفکر بهتر کمک می‌کند. جدولی از این نمونه کلمات در پایان مقاله خواهد آمد.

بنده این روش را در سه کلاس سال اولی که تدریس می‌کردم، بکار گرفتم و در انتهای نیمسال کلمات استخراج شده را در یک برگه جمع‌آوری نموده و بعد از تکثیر در اختیار دانش آموزان قرار دادیم. در مرحله اول این طرح را در ۹ درس اول کتاب انجام داده و در کنار آن کلماتی را که در پایان بخش آیات هر درس جهت راهنمایی دانش آموزان در امر ترجمه وجود دارد را نیز گنجاندم. بعد از نیمسال اول اینکار برای درس‌های بعد تکرار شد.

بعد از بررسی اوراق امتحانی دانش آموزان در پایان امتحانات که یک آزمون معلم ساخته بود و در بارم بندی آن ۴ نمره از ۱۶ نمره کتبی به عبارات قرآنی اختصاص یافته بود، نتایج خوبی به دست آمد. باید متذکر شد که در این آزمون در قسمت آیات، ۳ نمره برای ترجمه‌ی عبارات قرآنی و ۱ نمره برای پیام آیه منظور شده بود و طراح سوال نیز یکی دیگر از همکارانم بود که کار تدریس دو کلاس (۱۰۲ و ۱۰۴) از شش کلاس اول دبیرستان را بر عهده داشته و از فعالیت‌های بنده در کلاس و اجرای این طرح اطلاع نداشتند. مطابق اظهار نظر خودشان، ایشان از همین عبارات قرآنی مورد سوال، در دو امتحان کلاسی قبلی خود نیز استفاده کرده بودند.

بعد از بررسی اوراق امتحانی برای بدست آوردن فراوانی نمرات بخش ترجمه و پیام آیه، نمرات را در چهار دسته طبقه بندی نمودم که به قرار ذیل است:

جدول ۲: طبقه بندی نمرات

نمره	طبقه	ردیف
۰ - ۱	طبقه اول	۱
۱/۲۵ - ۲	طبقه دوم	۲
۲/۲۵ - ۳	طبقه سوم	۳
۳/۲۵ - ۴	طبقه چهارم	۴

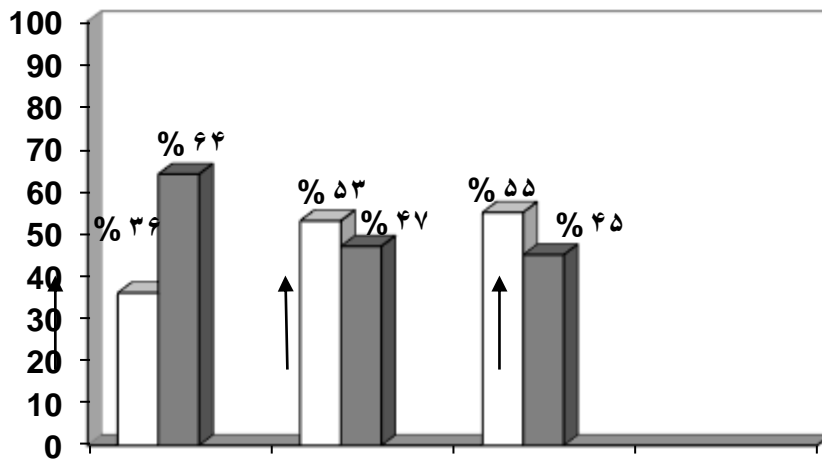
بعد از طبقه بندی و قرار دادن نمرات دانش آموزان در طبقات مذکور این نتایج بدست آمد.

جدول ۳: نتایج حاصل از طبقه بندی نمرات

شماره کلاس	طبقه	فراوانی	درصد	شماره کلاس	طبقه	فراوانی	درصد
۱۰۱	۱	۷	%۱۹	۱۰۲	۱	۶	%۱۷
	۲	۱۳	%۳۶		۲	۹	%۲۶
	۳	۱۴	%۳۹		۳	۱۱	%۳۱
	۴	۲	%۶		۴	۹	%۲۶
۱۰۳	۱	۴	%۱۱	۱۰۴	۱	۱۱	%۲۹
	۲	۱۰	%۲۸		۲	۱۳	%۳۴
	۳	۱۳	%۳۳		۳	۸	%۲۱
	۴	۱۰	%۲۸		۴	۶	%۱۶
۱۰۵	۱	۶	%۱۶	۱۰۶	۱	۷	%۲۰
	۲	۸	%۲۲		۲	۵	%۱۴
	۳	۱۸	%۴۹		۳	۱۶	%۴۴

	۴	۵	۱۳%		۴	۸	۲۲%
--	---	---	-----	--	---	---	-----

در بررسی کلی نتایج بدست آمده را در دو ستون نمایش داده ام و در نمایش ستونها دانش آموزانی که از نمره ۲ پایین تر گرفته اند در ستون متوسط به پایین و دانش آموزانی که در قسمت ترجمه و مفاهیم از ۲ نمره به بالا گرفته اند در ستون متوسط به بالا جای داده ام. در نمودار پایین رنگ سفید بیانگر متوسط پایین و رنگ سیاه بیانگر متوسط بالا می باشد.

نمودار ۲: بررسی کلی نتایج بدست آمده

لازم به ذکر است که این روش در کلاس های ۱۰۵، ۱۰۳ و ۱۰۶ که کار تدریس آن بر عهده ی بنده بود اجرا گردید و تدریس کلاس های ۱۰۲ و ۱۰۴ با دبیر طراح سوال و تدریس کلاس ۱۰۱ با یکی دیگر از همکاران بنده بود.

چنانکه ملاحظه می کنید ستون متوسط بالا در کلاس هایی که این روش در آنها کار شده و اجرا گشته ۱۷-۱۶ درصد رشد نشان می دهد. به نظرمی رسد با اجرا و بکارگیری این طرح و رفع نواقص آن می توان نتایج بهتری را مشاهده کرد.

در انتهای مقال باید یادآور شوم که اجرای این روش محسناتی به همراه داشته است که برخی از آن به قرار ذیل است:

۱. افزایش رغبت و علاقه در دانش آموزان کلاس.
۲. ایجاد تمایل بیشتر برای تحقیق و یادگیری ترجمه کلمات و مفاهیم عبارات قرآنی. (آموزش ترجمه قرآن، برهانیان، عبدالحسین، ص ۵۰)
۳. ایجاد شور و نشاط در کلاس و بیرون آمدن کلاس از حالت خشکی و انجماد؛ زیرا در اجرای این روش خود دانش آموزان حضوری فعال داشته و بخش اصلی کار برعهده ی خودشان است.
۴. فراهم نمودن زمینه کافی برای بهره برداری مستقیم از آیات قرآن کریم.

در پایان امیدوارم همکاران و اساتید بزرگوار در گروه الهیات و معارف اسلامی و کمیته اعتلای دینی و عربی راهنمایی خویش را از بنده دریغ ننموده و همه با همکاری هم در ارائه شیوه های جدید جهت آموزش مفاهیم و معارف قرآنی کوشش نماییم.

در جدول پایین که الگوی آن از کتاب آموزش مفاهیم قرآن گرفته شده است، (آموزش مفاهیم قرآن کریم، وکیل، مسعود، ص ۷) کلمات پرکاربرد کتاب دین و زندگی جمع آوری شده است. بدیهی است آموزش این کلمات به همراه کلماتی که در پایان بخش آیات هردرس آمده است کمک زیادی به دانش آموزان برای فهم بهتر و تدبیر آیات و عبارات قرآنی خواهد کرد.

جدول ۴: لیست کلمات پرکاربرد در کتاب دین و زندگی سال اول

ردیف	اسم	تعداد تکرار	معنی	ردیف	فعل	تعداد تکرار	معنی
۱	الله	۳۸	خدا	۱	قال	۲۱	گفت
۲	ارض	۱۳	زمین	۲	ذَكَرَ	۹	یاد آورد
۳	السموات	۹	آسمان ها	۳	كان	۶	بود
۴	ذِكر	۸	یاد	۴	اتَّخَذَ، اتَّخَذَ	۴	گرفت
۶	الَّذین	۱۸	کسانی که	ردیف	حروف	تعداد تکرار	معنی
۷	الَّذی	۷	کسی که	۱	إِنَّ	۲۳	همانا، بدرسیتیکه
۸	ذَلك	۵	آن	۲	أَنَّ	۳	همانا، بدرسیتیکه
۹	مای موصول	۳۳	هر آنچه	۳	إِنْ	۴	اگر
۱۰	اولئک	۶	آنان	۴	أَنَّ	۴	که
۱۱	هذا	۷	این	۵	عند	۴	نزد
۱۲	هو	۲۰	او	۶	عَنْ	۱۰	از
۱۳	مَنْ	۱۷	کسی که، هرکس	۷	قد، لقد	۶	به تحقیق
۱۴	إِذْ، إِذَا	۷	زمانی که	۸	مِنْ	۴۲	از
۱۵	سبحان	۴	پاک و منزّه است	۹	مای نفی	۳	معنای فعل را منفی می کند.
				۱۰	لَمَّا	۷	زمانی که
				۱۱	عَلَى	۷	بر، به
				۱۲	فِي	۳۲	در
				۱۳	إِلَى	۷	به سوی

منابع:

۱. اعتصامی و جوارشکیان، محمد مهدی و عباس، (۱۳۸۸)، چاپ و نشر کتاب های درسی، تهران، هفتم
۲. برهانیان، عبدالحسین، (۱۳۸۱) آموزش ترجمه قرآن، انتشارات یاقوت، قم، اول
۳. محدث و صفارهرندی و علامی، سیده‌های و حمیدرضا ابوالفضل، (۱۳۸۴)، آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن، انتشارات یاقوت، قم، سوم.
۴. وکیل، مسعود، (۱۳۸۷) آموزش مفاهیم قرآن، نشر مهد قرآن کریم، تهران، سیزدهم.
۵. قاسمی خطیر، نبی الله، (۱۳۸۶) مجموعه گزارش های برتر اقدام پژوهی دبیران استان مازندران، سازمان آموزش و پرورش مازندران.
۶. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، آذر ماه ۱۳۹۰.
۷. مجله رشد آموزش قرآن کریم، (۱۳۸۲)، دفتر انتشارات کمک آموزشی، شماره سوم. (مقاله روش دستیابی مستقیم)

Investigating the Underlying Common Words to Reflect and Meditate on the Verses of the Holy Quran

Alireza Ghasemzadeh¹, Raza Pasha², Majid Pejman³

1. *Master of Koran and the Hadith Science*
2. *University of Applied Sciences, Arts and Culture, Unit 5 Mazandaran*
3. *BS in Mathematics, Farhangian University, Ghaemshahr*

Abstract

The aim of this study was to investigate words common ground for reflection and meditation in the verses of the Holy Quran were so using the words by a factor of high repetition in the verses of the Quran religion and life on the one hand due to interest students in the Qur'an provides on the other hand encourage them to understand the meanings of the Qur'an and provide a context for understanding and acting upon signs. This paper is descriptive - analytical results show that the training of words common and better understanding of the meanings of the Quran significant relationship exists and since the implementation of this method students actively involved with this cause vigorously the class and class out of the state of spiritual dryness and makes the addition of increased interest in student learning will also facilitate. In general, using this method can be a useful tool for contemplation and reflection in the field of Quranic verses provided for students.

Keywords: reflection, common words, the Holy Qur'an, education

---